

Славица О. Гароња Радованац¹
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Катедра за српску књижевност

МИЛИЦА ЈАНКОВИЋ У СВЕТЛУ ИСТРАЖИВАЊА МАЛИШЕ СТАНОЈЕВИЋА

О Милице Јанковић (Пожаревац, 23. 11. 1881 – Нишка бања, 27. 7. 1939) значајној књижевници пре Првог светског рата (једна од свега пет књижевница унета у Скерлићеву *Историју српске књижевности*), са респектибилним опусом између два светска рата, готово потпуно палој у заборав у другој половини 20. века, Малиша Станојевић је написао и одбранио магистарски рад на Филолошком факултету 1977. године, под менторством проф. др Милоша И. Бандића. Обавивши обимна истраживања, Малиша Станојевић је сачинио узориту монографију, антиципирајући неколико деценија раније, не само нагло нарастао интерес за женске студије крајем 20. и почетком 21. века, како у оквиру светске, тако и савремене српске књижевне науке, него пружајући савременом методологијом изучавања и потпуно ново читање опуса ове неправедно запостављене и до сада мало изучаване књижевнице. Овај текст треба да буде и мали апел да се студија о Милице Јанковић, из пера Малише Станојевића, објави као важан допринос изучавању њеног дела, али и превреднује, односно објективно одреди њено место у историји српске књижевности, и не само оне коју су писале жене.

Кључне речи: Милица Јанковић, жена и књижевност, опус, методологија, жанрови, теме, структура, стил, библиографија

У тренутку када се, са почетком 21. века нагло развио интерес за женско књижевно стваралаштво и у српској књижевности, као израз сазрелог духовног тренутка, са првим синтетичким студијама (Hawkesworth 2000; Garonja-Radovanac 2010; Koch 2012), научним скуповима (*Žena-rod-identitet*: 2010), пројектима², студијским курсевима и већ бројним одбрањеним мастер и докторским радовима најмлађих академских генерација, као и зборницима радова, посвећеним неким (поново откривеним) српским књижевница наше прошлости (ISIDORIJANA 1994-2008; Dimitrijević 2004; Marković 2007; Gavrilović 2013), али и савременицама (Olujić 2009; Velmar-Janković 2012), на посебном значају добија студија Малише Станојевића о Милице Јанковић (под насловом „Теме и структура наративне прозе Милице Јанковић”), једне готово заборавље-

¹ sgaronja@gmail.com

² „Књиженство – теорија и историја женске књижевности на српском језику до 1915. године” при Филолошком факултету у Београду, под руководством Биљане Дојчиновић.

не књижевнице између два рата, у часу када је присуство и истраживање жена писаца у официјелним историјама српске књижевности и њихово тумачење у критици било готово минимално. Рад добија на значају, јер је и Милица Јанковић, једна од књижевница која својим респективним опусом, ни до данас није ушла у процес озбиљнијег научног изучавања и вредновања, те стога, рад Малише Станојевића и до данас можемо сматрати у том смислу, пионирским, па и незаобилазним, за свако будуће изучавање обимног прозног опуса ове књижевнице.

Милица Јанковић (Пожаревац, 1881 – Нишка бања, 1939), припада оном нараштају, првих, систематски образованих Српкиња у Вишој женској школи у Београду, којом је више од тридесет година управљала Катарина Миловук, а где је стасала не само прва женска интелектуална елита, већ и читав низ значајних књижевница и уметница попут Надежде Петровић, Делфе Иванић, књижевница Лепосаве Мијушковић, Анђелије Лазаревић, Данице Марковић и Милице Јанковић. Од свих споменутих, Милица Јанковић је оставила најреспективније и најзаокруженије дело, које, по свему судећи, у нашој критици и књижевној историји, још није ваљано ишчитано. Написала је осам збирки приповедака, четири романа, четири књиге за децу, једну књигу путописа и остала до данас један од најбољих преводилаца Толстоја са руског, укупно са око 2000 страница штампаног текста, како је педантно навео и Малиша Станојевић. Желећи у почетку да студира сликарство (жеља која јој се делимично и остварила одласком у Минхен 1904), као и студије руске књижевности у два маха, што све због болести напушта, Милица Јанковић је од тада често прикована за постељу, а у распону од 1909, до 1939. године, дакле за пуних тридесет година, сачинила је респективан књижевни опус, који се завршио некако истовремено са злослутним наговештајима почетка Другог светског рата. Једина је жена којој је Српска књижевна задруга објавила два пута књиге у свом чувеном плавом колу. Била је веома читан писац између два рата. Сва њена дела била су запажена од стране најумнијих људи и највећих имена која смо имали између два рата. О њој су писали: Милан Богдановић, Бранимир Ћосић, Исидора Секулић, Сима Пандуровић, Јаша Продановић, Густав Крклец, Јелена Скерлић Ћоровић, Марија Илић Агапова, Бранко Машић, Паулина Лебл Албала и други. Штавише, група интелектуалаца је почетком 1934. године направила књижевно вече на Коларчевом народном универзитету посвећено Милици Јанковић, а сав прикупљен новац јој је уручен за њено лечење у Паризу. Бранимир Ћосић је том приликом са њом у Паризу сачинио и интервју, који је планирао да објави у својој чувеној књизи „Десет писаца – десет разговора”, као једини са неком женом-писцем, али који је, нажалост, остао само у белешкама, и тек недавно реконструисан и објављен (Udovički 1985: 261-270).

Но, да бисмо почели разматрање студије Малише Станојевића о опусу и књижевним дометима Милице Јанковић, морамо почети од Скерлића. Свакако да је иницијална каписла за целокупни књижевни

рад ауторке, али и за каснију сталну критичарску позорност над сваким њеним новим објављеним делом, била пресудна, позитивна критика Ј. Скерлића о првенцу Милице Јанковић, збирци „Исповести”, објављеној уочи Првог светског рата, 1913. године. Тај позитиван Скерлићев суд (Skerlić 1913 SKZ-31: 379-391) о једној почетници, увео ју је право и у његову чувену *Историју српске књижевности*, где је, од свега четири савременице, прошла знатно боље (заједно са Даницом Марковић), од, на пример, једне Исидоре Секулић и Јелене Димитријевић. Углавном, са тог становишта, њена позитивна рецепција трајала је до половине 20. века, све до идеолошки знатно измењених друштвених околности. И парадоксално, иако је Милица Јанковић била опредељена социјалистичкиња (идеје руских студената које је пригрлила још у Минхену), поразне оцене о једном њеном међуратном роману (*Плава ђосиоћа*, 1924), оцењеном „као сладуњав” (Веселин Маслеша), а потом идеолошко понављање те оцене, без дубљег и иманентно естетског залажења у њено дело од стране једног другог идеолошког арбитра након Другог светског рата (Велибора Глигорића), укинули су кроз низ деценија сваки интерес и покушај било каквог новог читања ове књижевнице. Такође, пракса књижевно-историјске науке и критике код нас, поновила се и у случају Милице Јанковић: једном донети судови најчешће су „преписивани” и уграђивани у сопствене, без очигледног и изворног урањања у само дело књижевника о којима се пише. Имајући среће са Скерлићевом историјом, Милица Јанковић је у *Историји српске књижевности* (1983) Јована Деретића (вероватно под истим, идеолошким утицајем тада на Филолошком факултету), само споменута. (Deretić 1983: 489, 543). Стога студија Малише Станојевића има вишеструки значај за истраживање и превредновање опуса Милице Јанковић, њеног постављања у вредносни систем у историји новије српске књижевности, која само добија на значају, како у тренутку, када је њено име било потпуно маргинализовано, тако поготово данас.

Свој рад под драгоценим менторством професора Милоша И. Бандића, Малиша Станојевић конципира аналитички, што је већ видно из садржаја. Уз академски Приступ теми, аутор прво разматра појаву Милице Јанковић у контексту српске књижевности („Жена писац и њено место у књижевности”), а потом на основу релевантних (оскудних) извора реконструише њену биографију („Живот и рад Милице Јанковић”). Друго поглавље, под насловом „Реч критике”, представља историју рецепције дела Милице Јанковић, од прве објављене приповетке у СКГ (1. јула 1909. - сада већ уврштеном у бројне антологије - приче „Отргнути листови из дневника једне девојке”), до послератне (углавном негативне) рецепције њеног дела, док најобимније, треће поглавље „Преглед стваралаштва” разматра опус Милице Јанковић груписан жанровски, а кроз следећа поглавља: Проблеми жанра, Приче, приповетке и скице, Романи Милице Јанковић, Портрети, чланци и забелешке, Приче и приповетке за децу и омладину, Преводилачки рад.

Са тако презентованом грађом, Малиша Станојевић се у наредним поглављима аналитички бави тематским опредељењима и особеностима прозе Милице Јанковић, њеним приповедачким методом, да би посебну пажњу у поглављу „Структура прозе Милице Јанковић” посветио „току мисли” и наративној структури њеног дела, одабиру грађе, фабулирању, односно употреби форме дневника и аутобиографије у њеној прози (приповеткама и романима), најзад, обративши пажњу и на психологизацију, као и феномен лирске прозе у њеном делу, са поентирањем у тзв. појави „сужавања пејзажа”. Одабирајући као највише вредности у њеном опусу две збирке приповедака: симболично, прву *Исјовести* (1913) и последњу *Међу зиговима* (1932), Малиша Станојевић својом студојам отвара простор за нова ишчитавања и вредновања њеног прозног опуса, како приповедног, тако и романеског. Веома драгоцен прилог на крају ове студије представља исцрпна библиографија Милице Јанковић, подељена на следеће целине: Самостална дела, Приче и приповетке (штампане под псеудонимом Л. Михајловић у СКГ, и часопису „Дело”), Чланци и прикази, Преводи са руског Милице Јанковић, Литература о Милице Јанковић, Белешке, са Општом литературом.

Међутим, нама се најсугестивнијим чини ауторов текст, дат на самом крају студије, под уобичајеним насловом Уместо закључка, али у којем Малиша Станојевић, у потпуно другачијем дискурсу, тачније у фону песме у прози, као у ствари, рођени песник сажима сопствено, субјективно искуство над судбином и делом Милице Јанковић и дарује нас изворним литерарним прилогом, који представља не само најоригиналнији део овог рада, већ као да постаје увертира за једно сасвим ново, романескно виђење Миличиног живота и дела, чиме се показује да је Малиша Станојевић, у ствари изворни или прикривени песник.

Овај део доносимо као прилог на крају овог рада, цитиран у целини.

1.

Отварајући проблематику појаве жене-писца и њеног места у књижевности у првом поглављу, Малиша Станојевић, кратко скицира епоху (почетак 20. века) у нашим условима, у којој свој глас у књижевности први пут имају у већем броју и жене. Наводи појаву часописа „Женски покрет” (1920) и његов програм, као илустрацију контекста ове појаве унутар српског друштва, повезујући то са европским токовима и наводећи значајнија имена жена уметница Европе на прелазу два века. У овом поглављу аутор се нарочито фокусира на текстове три критичара који пишу поводом дела М. Јанковић и то готово са супротних (родних) позиција: то су Бранко Машић (његов предговор првом роману М. Јанковић *Пре среће* из 1919: „Књига, коју напише женска рука, несумњиво је за нас књига из другог света.”), Милош Видаковић (поводом прве књиге приповедака *Исјовести* из 1913, који констатује да се појавио велики број књижевница и „да неке од њих пишу боље него њихове мушке колеге”), најзад, и Јован Скерлић, са незаобилазним текстом „Две женске

књиге” у СКГ (посвећене *Сапујинцима* Исидоре Секулић и *Исјовести-ма* Милице Јанковић), који и самим насловом имплицира родну „различитост” од „мушког” писања. Малиша Станојевић се веома кратко осврће и на претходнице Милице Јанковић (спомињући у том контексту само Милицу Стојадиновић Српкињу из 19. века), као и њене савременике (Исидору Секулић, Аницу Сави Ребац, Јелену Димитријевић, Анђелију Лазаревић, Мару Ђорђевић Малугарски), док је нарочито значајан спомен Лепосаве Мијушковић, не само због читавог „случаја” око првог псеудонима Милице Јанковић повезаног са овом књижевницом, већ и због првог библиографског навођења једног ретко познатог податка о Лепосави Мијушковић, из пера Елзе Кучере у загребачком часопису „Савременик” за 1910. годину (Кућера; „Savremenik”: 1910, 730-735).

Друго поглавље, „Живот и рад Милице Јанковић”, аутор започиње карактеристичном реченицом, која отвара све проблеме, изазове и путоказе правог научно-истраживачког рада: „О животу Милице Јанковић имамо мало података”. Идући управо путем осветљавања мало познатих чињеница из живота ове ауторке, Малиша Станојевић наводи и карактеристичну белешку Станислава Винавера, „да из скромности књижевница није оставила своју биографију”. Напомињући у фусноти, да је за ово поглавље прелистао сву релевантну периодику трагајући за појединим тамнинама у животу Милице Јанковић, Малиша Станојевић је реконструисао узориту и поуздану биографију, засновану на непознатој грађи и употребљиву за неко будуће издање *Изабраних дела* Милице Јанковић. Битне чињенице из те биографије нећемо наводити у целости, али треба навести да је, због очевих дугова и раставе родитеља, већину детињства и основно школовање будућа књижевница провела у Великом Градишту, након чега уписује Вишу женску школу у Београду, коју завршава 1899. године. У школи се нарочито дружила са Анђелијом Лазаревић, ћерком Лазе Лазаревића, о којој је касније оставила и значајан писани спомен. Уписала је сликарску школу код Бете Вукановић, коју је завршила с успехом као наставница лепих вештина (цртања), а на Универзитету уписала руски језик 1900/1901, где је њен таленат за превођење запазио и професор Радован Кошутић. Прво радно место као наставница цртања добила је на Вишој женској школи у Крагујевцу, а захваљујући министру Љуби Ковачевићу, остварује 1904. велики сан – да иде на студије сликарства у Минхен. Након овог успона, почиње и њен други, нажалост дужи и тежи део живота, праћен болешћу прогресивног реуматизма, који ју је на крају заувек везао за постељу. У Крагујевцу је дала оставку на место наставнице цртања 1906, до 1912. се лечила и писала, а када је објавила прву приповетку 1909, на залагање Јована Скерлића, поново је добила службу у Београду, у Другој женској гимназији. Почетак Првог светског рата затекао је на лечењу у Сплиту, али се вратила преко Италије и Грчке у Србију и три тешке године окупације провела у Врњцима и Трстенику. Пензионисана је 1926. године, а лек својој болести тражи и у Паризу,

1928. (помоћ колега по перу књижевном вечери на Коларцу, 27. 10. 1927.)³ И поред покушаја да нађе лека нарочито на Јадрану и по бањама, Милица Јанковић је преминула у 58. години живота, у Нишкој Бањи, 27. јула 1939. године. По речима Малише Станојевића, „није било листа који није објавио вест о смрти једне од најчитанијих књижевница и дао преглед њеног стваралаштва”. Од ње су се говорима опростили: Сима Пандуровић, Владимир Ђоровић, Павле Стефановић, Драгиша Васић, Младен Ђуричић.

Уз ову тзв. „спољашњу биографију”, још је значајнији увид који Малиша Станојевић у овом поглављу чини кроз унутрашњу биографију списатељице, у односу на њен књижевни опус. Основни контраст њене судбине – да је већи део живота била непокретна, а да је за то време написала замашан опус, пун раскошних појава тог истог живота, са спектром тема, ликова, типова и боја, никога није остављао равнодушним. По речима Симе Пандуровића, такав „неподношљив живот који би многе дотерао до самоубиства, код ње се претворио у плоносан књижевни рад”. Малиша Станојевић испитује и генезу Миличаних идеја, пласираних и у њене књиге, судбине и карактере, а то је често припадност социјалистичким идејама, што је у послератном периоду зачудо, потпуно пренебрегнуто. Милица Јанковић је познавала лично Васу Пелагића, дружила се у Минхену са руским студентима, а у Крагујевцу се интензивно дружила са сестрама Нинковић (које су биле у блиској вези са Светозаром Марковићем). Уз ову идеологију, она се рано придружила „Женском покрету” за остварење права жена, што се такође може видети у њеној прози. У политичком смислу, припадала је младој генерацији која је веровала у Уједињење, и радовала се остварењу вековних снова Јужних Словена, кроз оснивање Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца.

У другом поглављу „Реч критике”, Малиша Станојевић даје генезу књижевног рада Милице Јанковић, нарочито њених почетака. Како је и сама навела у интервјуу Бранимиру Ћосићу (Ћосић 2012: 143-151), из превелике скромности, она је прве прозе потписивала псеудонимом Л. Михајловић, а које је послала по другарици Милици Марјановић у Београд, лично Јовану Скерлићу. Скерлићу су се оне допале, прву причу јој је штампао, као што је напоменуто, 1909, а и остале, сукцесивно у СКГ под овим псеудонимом, ни сам не знајући о коме је реч. Иако је овај псеудоним изазвао забуну у јавности (јер је у исто време, са иницијалима Л. М. /Лепосава Мијушковић/ објављивала и своје четири приповетке), Скерлић је брзо открио прави идентитет талентоване књижевнице и објавио јој прву збирку (*Исјавести*, 1913). Но, потоњи истраживачи (Иванка Удовички)⁴, порекло псеудонима Милице Јанковић су потпуно

3 Говорили су: Павле Поповић, Сима Пандуровић, Исидора Секулић, Владимир Ђоровић, Десанка Максимовић, Велимир Живојиновић Масука, и други „и са ове лепе манифестације уметничке солидарности послата јој је скромна сума новца за лечење”.

4 Иванка Удовички наводи: „Савременица јој је била и Лепосава Мијушковић, иначе Милица веома интимна и блиска другарица. Изгледа да је М. Јанковић из љубави према Лепосави Мијушковић узела псеудоним Лепосава Михајловић, који има неке

погрешно довели у везу са Лепосавом Мијушковић. Права истина је да је Милица Јанковић, по истраживању Малише Станојевића (из чланка Марије Илић-Агапове), овај псеудоним узела у част свог ујака Лазара Михајловића, изузетно талентованог управо у сликарству и писању, а који је извршио пресудан утицај на младу Милицу Јанковић, током њеног боравка у Великом Градишту. Као што је напоменуто, након успешног првенца (*Историје*, 1913), књижевни рад Милице Јанковић тече континуирано, такође све до смрти, 1939. године.

Врло је занимљива, са овог аспекта, позиција из које Малиша Станојевић разматра послератну (на неки начин негативну!) рецепцију дела Милице Јанковић. Она се, наиме, од осам збирки приповедака ове ауторке, свела на само један, и по аутору „површан” и парцијалан приступ без увида у њен целокупан приповедачки рад у колекцији „Сто дела српске књижевности” (књ. 12, 1963) у збирној књизи *Приповедачи II* са избором само једне, и то просечне приповетке „Најгори разред” из збирке *Људи из скамије*). М. Станојевић с правом закључује да приређивач није ни познавао целокупно стваралаштво Милице Јанковић, нити је одабрао репрезентативну прозу, која приказује њене најбоље особености. Такође, с правом даје замерку да је у потпуности заобиђена њена прва књига *Историје* (1913), на неки начин обавезујућа. Наводећи овде и речи Бранимира Ћосића, који је пажљиво пратио рад Милице Јанковић, и писао о њеном делу, Малиша Станојевић истиче као опште место у српској књижевној критици – да „кад се дају прва мишљења о појави једног писца, после, што време одмиче новостворено се бележи и понављају се стари, већ изречени судови...”. Након афирмативне оцене Јована Скерлића и судова темељених на његовој *Историји новије српске књижевности*, површан приступ у случају Милице Јанковић, у другој половини века само се још драстичније продубио. У том смислу, индикативне су (негативне) критике, које је доживео један од њених романа *Плава ћосића* (СКЗ, 1924), који се у идеолошком послератном контексту, захваљујући личностима критичара-левичара (Веселин Маслеша, Велибор Глигорић, па и Милан Богдановић), само искристалисао и подвео под општу поразну оцену да – не само тај роман, већ целокупно дело Милице Јанковић нема већу вредност, што опет Малиша Станојевић у својој студији успешно подвлачи као парадигму српске критике – „негативне критике упућене једном роману, подводе под њу цело њено стваралаштво”. (23). Нарочито лош, па на неки начин и пресудно негативан утицај после Другог светског рата о опусу Милице Јанковић у целини упутио је Велибор Глигорић, тада неприкосновени идеолошки и критичарски арбитар (са

сличности са именом блиске јој песникиње”. (у: Бранимир Ћосић, *Десет писаца десет разговора*, прир. Ј. Пејчић, 2012, стр. 143.) Овај став И. Удовички, који преноси и Ј. Пејчић, потпуно је оповргнут још 1938, у тексту Марије Илић-Агапове: „Случај Милице Јанковић”, Београдске општинске новине, бр. 4, стр. 291-294, где се наводи да је М. Јанковић узела овај псеудоним из поштовања и по имену свог ујака Лазара Михајловића, који је извршио на њу највећи уметнички утицај, што преноси у овој студији и Малиша Станојевић.

управо минуциозном анализом М. Станојевића, где таксативно показује како критичар писца уопште није читао!). Индиктивно је да Глигорић у вредностима које је у Миличином делу уочио Скерлић све побија и даје супротан суд, тј. уништава вредносни систем свог претходника, чиме је по том механизму „уништена” и Милица Јанковић, што опет имплицира неке претпоставке, које је о овом критичару у односу према Скерлићу, веома луцидно изнео Петар Џаџић (Džadžić 1987: 267-296).

Важна констатација Малише Станојевића у његовој студији о Милице Јанковић је и следећа: „Од Скерлића, који је уврстио Милицу Јанковић у *Историју новије српске књижевности*, па до данас нико име ове књижевнице није заборавио, нити заобишао, али му није дао ни праве вредности... Вредност дела и извесне неправде које су му учињене, налажу да ову списатељицу и оно што је вредно у њеном раду треба избацити из заорава.” (27).

У трећем и најобимнијем поглављу (Преглед стваралаштва – Проблеми жанра), Малиша Станојевић је недвосмислено у праву када цитира Исидору Секулић, која пише да је „главна радна област Милице Јанковић – приповетка” (кратка и дугачка, за одрасле и за децу). Задржавајући се на теоријској анализи појма „исповедања”, а потом разматрајући и жанровске особености дневничке прозе, ја-исказа, и писама (као исказа усмереног према Другом), на примеру прича из збирке *Историјески*, аутор закључује да је Милица Јанковић својом прозом унела значајно нови тон модернизма и субјективизма у српску књижевност са почетка 20. века. У овом одељку Малиша Станојевић је обратио пажњу и на мало познате приповетке Милице Јанковић о Првом светском рату (*Незнани јунаци*), међу којима је приповетка „Колера” добила и награду Политике, а која је, колико је нама познато, остала потпуно незапажена у историји српске књижевности, нарочито с обзиром на прошлогодишњи јубилеј обележавања Великог рата (2014). Ишчитавајући и остале збирке приповедака М. Јанковић (*Чекање*, 1920, *Смрт и живош*, 1922, *Плави доброћудни вали*, 1929, *Пушем*, 1932, *Међу зиговима*, 1932, *Људи из скамије*, 1937), Малиша Станојевић са поузданим критичарским укусом разматра сваку од збирки, издвајајући унутар њих најуспелије приче, које би, у оваквом избору, могле доиста представљати једно ново (антологијско) читање опуса Милице Јанковић, за савременог српског читаоца 21. века (приче „Пљусак”, „Отац”, „Чарапе”, „Кате Марћели”, „Покора” итд.). Значајан увид кроз ове приче Милице Јанковић, који се нуди читаоцу, јесу по М. Станојевићу, три врсте филозофских тема: живот као „пут”, Лепота у свим манифестацијама (њена моћ, трајање, односно пролазност – физичке лепоте човечјег тела и лика), бинарна опозиција: живот-смрт.

Мада М. Станојевић романе Милице Јанковић сматра слабијим делом њене прозе (*Пре среће*, 1918, *Калуђер из Русије*, 1919, *Плава госпођа*, 1924 и *Мушина и крвава*, 1934), они постају неочекивано интересантни за историју српског женског романа из перспективе почетка 21. века. Нарочито нам се чини занимљивим роман *Пре среће* (1919), објављен у истој

едицији и исте године када и *Ex ponto* Иве Андрића (о којем је Милица Јанковић међу првима писала). Сложена психолошка структура девојке, њено трагање за смислом кроз исповедни облик дневника, снажан и језгровит стил су данас вредности, којих је било мало, поготово у романескном облику у другој деценији 20. века, и у оном што су писале жене. Сматрамо да овај роман тек треба ишчитати. О роману *Калуђер из Русије*, М. Станојевић даје такође опсежну анализу. Веома је интересантно да је по интонацији, тематици, па чак и форми, овај роман веома близак роману Исидоре Секулић, *Ђакон Богородичине цркве*, објављеном у исто време! (1918. у загребачком „Књижевном југу”, а 1919. као посебна књига у Сарајеву). Роман *Плава ђосиођа* (1924) је на неки начин представљао симболичан почетак негативног етикетирања дела Милице Јанковић, који је потом пренет на њено целокупно дело. Иако га и М. Станојевић сматра slabим романом (детаљно наводећи негативну критику Веселина Маслеше, потом делом и Милана Богдановића), мислим да је неопходно овај роман ишчитати у савременом контексту и видети, колико на модеран начин Милица Јанковић проговара о брачној прељуби, празној и депресивној жени која на кратком одмору на мору среће младог сликара и доживљава истинску страст, у доба када још увек наше круто и патријархално друштво, није ова рафинирана стања ни могло да разуме, а о чему већ и савремене критичарке доносе позитиван и високо афирмативан суд. (Ђурић 2013: 35-40). Најзад, по многим најобимнији и најбољи роман Милице Јанковић *Муштина и крвава* (1934), њена на неки начин лабудова песма, где је антиципирала своју судбину и свој (скорашњи) крај, а који је високо ценио и Бранимир Ћосић, тек у новије време добија своју савремену рецепцију. (Јанковић 2012). Мањкавост анализе ових романа у раду Малише Станојевића је што се често служи простим препричавањем радњи, из чега се не може наслутити сва слојевитост и богатство тема, идеја, ликова и типова, језичког стила и боја у прози Милице Јанковић.

У жанровском смислу, Малиша Станојевић у опусу Милице Јанковић посебно издваја и (књижевне) Портрете, који су потпуно заостављена, а изванредно важна слика стварности и књижевне сцене у којој се за живота кретала Милица Јанковић и о томе оставила спомен. Уз фикционалне ликове, или ликове по стварним типовима (Кате Марићели, Стојан Стевић, кочијаш Богдан), ту су и изузетно занимљиви портрети значајних личности које је она упознала или имала прилику да сретне, попут песника Алексе Шантића, Васе Пелагића, В. Петковића Диса, Велимира Рајића, Исидоре Секулић, Марије Малгуарске, Анђелије Лазаревић, или вајара Симе Роксандића и сликара Миодрага Петровића. У јавности се јављала и повременом критиком или чланцима, попут критике о управо изашлом *Ex pontu* Иве Андрића, где је сасвим пророчки установила „...или још боље нека постане наш и општи Иво Андрић...(!)”. Писала је и поводом десетогодишњице смрти Јована Скерлића (1924), све у часопису „Мисао”. У жанровском смислу, Малиша Станојевић с правом наводи, да је њена проза пуна и путописних фрагмената, наро-

чито пејзажа са мора, које је обожавала, атмосфере приморских градова, и нарочито ликовног колорита, готово опседнутости плавом бојом, као рефлексом њеног (неоствареног) сликарског талента. Од посебног су значаја, наводи даље аутор, „они фрагменти који се односе на процес стварања и гледања на уметност, посебно на књижевност”, али и на сликарство. Свој списатељски кредо изнела је Бранимиру Ћосићу: „Чудим се зашто писци не пишу само истину. То би било и лакше и лепше. Они позивају у помоћ машту која је често уморна или немоћна и поквари им посао...” На тај начин Милица Јанковић као да антиципира модерно доба где је „измишљање” готово потпуно избачено из књижевне праксе.

Запажена као писац за децу, већ самим избором прича у две књиге (1927, 1929), Милица Јанковић је била стални сарадник „Политике за децу”, објавивши књиге прозе за младе (*Истинијше приче о деци и за децу*, 1922, *Природа и деца*, 1922, *Душица*, 1926, *Зеца и миш*, 1934, *Жуџа йородица*, 1935). Овај ангажман, по речима Малише Станојевића, уклапа се у њен основни стваралачки кредо: „дете треба да упозна свет и оно што је корисно, што треба волети и знати.” Милица Јанковић је и своју последњу збирку *Људи из скамије* (СКЗ, 1937), такође наменила младима. Са реминисценцијама на властито школовање, богате слике Београда и Париза, ово је била и својеврсна лабудова песма ове књижевнице.

За преводилачки рад Милице Јанковић, довољно је навести податак да је већ 1914. године превела *Детинство* Лава Н. Толстоја, који се и до данас прештампава, као један од најбољих превода на српски, великог руског писца.⁵ Малиша Станојевић детаљно наводи и изводе критика из ондашње штампе о изузетно добром преводу руског класика, а такође треба навести и његову сумарну оцену о Милици Јанковић као преводиоцу са руског: „Имајући у виду да се Милица Јанковић бавила преводилаштвом двадесетих година овог века и да је у то време тај њен рад био од великог значаја за нашу културу и просперитет књиге, те и дуготрајну употребу ових превода, до данашњих дана, овај део рада можемо сматрати вредним трагом у нашој култури” (Stanojević 1977: 68).

У четвртном поглављу, говорећи о тематским опредељењима Милице Јанковић и приповедачком поступку, М. Станојевић издваја три: љубав, родољубље, опозитни доживљај живот-смрт. Иако су ово, у неку руку, опште теме књижевности, може се закључити да је у првој фази свог рада Милица Јанковић „суровом искреношћу” трагала за собом, тј. тајнама свог женског бића, у којима је неминовно своје место заузимала чежња за љубављу, срећом (*Пре среће*), исповедни карактер приповедача, али и значајни помаци у психолошком портретисању женског бића („Болничарка”). Љубав се доживљава као апсолут, а у фантазмагоричној визији, жена том идеалу остаје верна до смрти. Из овог угла се може другачије сагледавати и роман *Плава гоџића*, са потпуно модерним не-

5 *Детинство* Л. Толстоја у лектури за основну школу, 1973; *Дечаштво, Младост*, 1966, Библиотека књига које желите; *Детинство, Дечаштво, Младост* у: Сабрана дела Лава Толстоја, 1977.

урозама савремене (незадовољне и празне) жене. Животни кредо прозе Милице Јанковић је – „Жена има право на срећу”. Мушкарци у бројним причама, а и у наведеном роману приказују се као нестални, површни и неморални у односу на жене, али и посесивни, до патолошке љубоморе. Први светски рат је изазвао, природно и код Милице Јанковић (попут Исидоре Секулић), тематски заокрет. Ратне приче, које наговештава Малиша Станојевић као особене вредности наше књижевности, тек треба истражити и одредити им место, нарочито у тематици прозе о Првом светском рату. Мора се нагласити у неким причама и социјални ангажман Милице Јанковић, чиме се и она приближава владајућем периоду социјалне литературе 1928-1933. Међутим, несводива на један правац или кружок, књижевница је на неки начин неприпадајућа, у приличној мери „страдала” и од једних и од других струја.

Најбољом прозом коју Милица Јанковић пише, Малиша Станојевић сматра ону написану пред крај живота. У њој доминира рефлексивност, питања из религије, али и дубља филозофска запитаност над животом (*Међу зидовима*). Наратив замењује скица, секвенца, рефлексивна и микро-структура (врапци, небо, дрвеће – заправо видокруг из затворене собе). Крајње занимљивом и вредносном у истом рангу чини нам се и збирка *Пушем*, у којој М. Станојевић посебно издваја лирске мотиве прозе инспирисане детињством у хомољском крају („Путем”, „На Млави”, „Незнани јунаци”, „Непогода”, „Отац”, „Мој отац”, „Ђак”, „Прва”, „Тетка и теча”). У том смислу богатство прозе Милице Јанковић огледа се све више у пејзажу и – у бојама. Њена омиљена боја је плава, то је екстаза плавог, од мора из путописа по Дубровнику до романа *Плава госпођа*. Исто тако, њен свет пејзажа су шуме, реке, оранице, манастири, језера и – море. Милица Јанковић је исто тако и писац Београда, и то значајан писац Београда, као вароши пре Првог светског рата, нарочито у роману *Мушина и крвава*, али и у неким причама из *Исповести*. У сликању ликовима, можда их и нема тако дубоких, али има галерију различитих и врло карактеристичних, где поново доминирају ликови из романа *Мушина и крвава*. По М. Станојевићу, пресудан утицај на њу имала је руска литература, посебно Достојевски. „...од Достојевског је усвојила љубав према јадницима и скоро увек понижене и увређене узимала своје јунаке. У душама палих је, као и Достојевски, тражила искру човечности, иако их је видела у блату. Преузела је његова схватања о неутолјивој човековој жеђи за животом, о љубави, патњи и човековој природи... (89). Иако јој је замерано, да јој у романима „недостаје сиже”, ипак су то снажне и јаке фреске једног времена и средине (*Мушина и крвава*), или стања изливена из „једног комада” (*Пре среће*, *Плава госпођа*). Оно што је у њеној прози видео и Скерлић, то је „јак субјективизам” и „искреност, ретка искреност”. Роман *Пре среће*, тек ће бити откриће, јер је у њему Милица Јанковић већ 1919, употребила технику познату из постмодерне – да се једно дело (*Пре среће*) храни другим делом (*Кројцорова соната* Лава Толстоја), као својеврсни литерарни одјек на њега.

Малиша Станојевић установљава да је Милица Јанковић у српску литературу увела међу првима и „ток свести”, док је наративну схему често нарушавала обилним „дигресијама”. У том смислу, не бисмо се могли сложити да је роман *Мушна и крвава* због тога трпео. Напротив, у њему је на чудесан начин сачињено од дигресије, читаво завршно поглавље романа! Аутор на крају доноси избор, или „цветник” пасажа, пасуса и стилских поступака, из различитих прозних остварења Милице Јанковић, као примере њене језичке бравурозности у прози. Нема сумње, као одличан познавалац језика, изврстан преводилац, Милица Јанковић користи језик спонтано, стварајући слике, целине или делове, у распону од лирске прозе, до снажног реалистичког наратива. По резултатима свога рада, Малиша Станојевић закључује да врхунац прозе Милице Јанковић представља њена књига *Међу зиговима*, у којој је постигнут врхунски артизам у изразу и дубина у филозофско-религијској рефлексији: „Цео дан клизим оком по широком и високом сивом зиду према мени” („Мој видик”). И даље: „Зашто испаштам и коме треба ништавна моја патња земаљска да ми у замену за њу даје срећу небеску?”. „Књигом *Међу зиговима*, пише М. Станојевић, Милица Јанковић је дала једну јединствену визију, садржај несвакидашњи, свет с рамовима слика као мало где, - дала је песму трпљења какву до тада нисмо имали у нашој књижевности” (Stanojević 1977: 143).

У завршном поглављу свог рада, Малиша Станојевић издваја пет аргумената зашто Милицу Јанковић треба поново објавити, читати и уврстити у школску лектуру и универзитетску литературу тј. вратити у културу и историју књижевности сопственог народа. то су: 1. Видно место на самом почетку стваралаштва од 1913. и непрекидно присуство у књижевности све до половине 20. века. 2) Најугледнија имена која су непрекидно пратила њен рад и књиге, којих је објавила укупно 18; 3) Појавила се као једна од три жене са замашним опусом (Исидора Секулић, Јелена Димитријевић – чија се „рехабилитација” данас убрзано остварује); 4) Апсурд да је најчитанија и цењена књижевница између два рата, потпуно избрисана након Другог светског рата (без идеолошких или било каквих других разлога) објашњава тиме што је и цела њена генерација нестала и није имао ко да настави предратни (вредносни) континуитет; 5) У великој мери растурене књиге, издања, прилоге по часописима треба објединити, потражити можда још неки затурен рукопис и документарне прилоге (фотографије, цртеже М. Јанковић) у библиотеци и архиву града Пожаревца, ако се не објаве њена Сабрана дела, онда у најпрактичнијем смислу сачинити *Изабрана дела* – одабраних прича и романа. То би био, по речима Малише Станојевића, „подухват који би ублажио постојеће стање” према нашој културној баштини, а међу њима се одужио и (заборављеној) Милици Јанковић. Оно што конкретно нуди рад Малише Станојевића јесте предлог да се сачини један антологијски пресек (избор) из опуса Милице Јанковић који би се објавио у 2 књиге,

за шта он предлаже и одабране приповетке, док две изузетно вредне (*Исповести и Међу зидовима*) предлаже да се објаве као целина.⁶

Литература

- Velmar-Janković 2012: S. Velmar-Janković, *Bez dane svetlosti: o književnom delu Svetlane Velmar-Janković*, ur. M. Pantić. Beograd: Biblioteka grada Beograda.
- Gavrilović 2012: D. Gavrilović, *Valorizacija razlika: zbornik radova o Dragi Gavrilović (1854-1917)*, ur. S. Tomić. Beograd: Altera.
- Garonja Radovanac 2010: S. Garonja-Radovanac, *Žena u srpskoj književnosti*. Novi Sad: Dnevnik.
- Deretić 1983: J. Deretić, *Istorija srpske književnosti*, Beograd: Nolit.
- Dimitrijević 2004: J. Dimitrijević: *život i rad*. Niš: Filozofski fakultet Univerziteta u Nišu.
- Đuričić 2013: A. Đuričić, „More kao metafora apsolutne sreće” u: *Gracije pera i drugi eseji*, Beograd: Signatura.
- Žene: rod identitet književnost 2011: „Жене: род, идентитет, књижевност”, Зборник радова са V међународног научног скупа на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу (29 - 30. 10. 2010), Крагујевац, 2011. (orig). Zbornik radova sa V međunarodnog skupa na Filološko-umetničkom fakultetu u Kragujevcu, Kragujevac 2011.
- Janković 2012: M. Janković, *Mutna i krvava*, pogovor Jovana Reba, Beograd, Službeni glasnik.
- Koch 2012: M. Koch, *Kada sazrimo kao kultura*, prevod s poljskog Jelena Jović, Beograd: Službeni glasnik.
- Kučera 1910: E. Kučera, L. Mijušković, *Savremenik*, Zagreb, бр. 10, 730-735.
- Marković 2007: *Trenuci Danice Marković*, ur. S. Peković. Beograd-Čačak: Institut za književnost – Biblioteka „V. Petković Dis”.
- Olujić 2009: G. Olujić, *Buntovnici i sanjari: književno delo Grozdane Olujić*, ur. A. Jovanović, P. Pijanović, Z. Opačić. Beograd: Učiteljski fakultet Univerziteta u Beogradu.
- Skerlić 1913: J. Skerlić, „Dve ženske knjige”, *Srpski književni glasnik*, Beograd, knj. 31, 379-391.
- Skerlić 1914: J. Skerlić, *Istorija nove srpske književnosti*, Beograd: Prosveta.
- Stanojević 1977: M. Stanojević, „Teme i struktura narativne proze Milice Janković”, Beograd: Filološki fakultet.
- Ćosić 2012: B. Ćosić, *Deset pisaca – deset razgovora*, prir. Jovan Pejčić, Beograd: Službeni glasnik.
- Udovički 1985: K. Udovički: „Neobjavljeni tekst razgovora Branimira Ćosića sa Milicom Janković”, u: *Agon Stvaraoca*, Novi Sad: Matica srpska.

6 Из овог магистарског рада Малиша Станојевић је објавио следеће посебне сепарате: Живот и списатељска судбина Милице Јанковић, *Анали Филолошког факултета*, Београд, 1985, 181-19; Нека запажања о прози Милице Јанковић, *Венац*, Горњи Милановац, 1985, бр. 128, 34-35; Чланци, записи и преводилачки рад Милице Јанковић, *Књижевност и језик*, Београд, 1992, бр. 1, 70-74.

Hawkesworth 2000 : C. Hawkesworth, *Voices in the Shadows: Women and Verbal Art in Serbia and Bosnia*, Budapest: Central European University Press.

Džadžić 1987: P. Džadžić, „Velibor Gligorić ili „Identifikacija sa agresorom”, u: *Homo balcanicus, homo heroicus*, Beograd: BIGZ.

Slavica O. Garonja Radovanac

MILICA JANKOVIĆ IN THE LIGHT OF RESEARCH BY MALIŠA STANOJEVIĆ

Summary

Master's thesis by Mališa Stanojević titled *Themes and Structure of the Narrative Prose by Milica Janković*, defended at the Faculty of Philology in Belgrade in 1977 under the supervision of prof. Miloš I. Bandić, marked the first treatment of the opus of Milica Janković (1881-1939) as an important writer before and between the two world wars. Having conducted exhaustive research, Stanojević wrote an exemplary study which advocated a reevaluation of Janković's place in the history of Serbian literature. The yet unpublished monograph not only anticipated the increased interest in women's studies at the turn of the century, but also provided a fresh reading of the opus of this unfairly neglected and rarely studied authoress. This paper should also be a gentle appeal for the publication of this thesis as an important contribution to the study of her work.

Keywords: Milica Janković, woman and literature, opus, methodology, genres, topics, structure, style, bibliography

Примљен 10. фебруара 2015. године
Прихваћен 4. марта 2015. године